

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.69.166-183>

УДК 360.821.2

Смадич Іван Петрович,

кандидат архітектури, доцент

кафедри архітектури та містобудування

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Ivan.Smadych@nung.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7964-5730>

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ СОЦІОПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЖИТЛОВОЇ АРХІТЕКТУРИ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ТЕОРІЙ

Анотація: у межах даного дослідження здійснено аналітичний огляд та систематизацію сучасних наукових теорій ХХІ століття, які стосуються різних аспектів розвитку сучасного житлового простору. Детальний аналіз літературних джерел і академічних інтересів у даній області дозволив установити, що для всебічного опису соціопсихологічного феномену в контексті житлової архітектури необхідно інтегрувати положення, що базуються на теоретичних підходах із сфер архітектури, урбаністики, психології, соціології та політології. Основним зосередженням наукового інтересу є системний розгляд ключових теоретичних положень, які представляють соціопсихологічний феномен, а також експлікація наукових моделей, здатних інтегрувати безматеріальні аспекти «людського виміру» у контекст досліджень архітектонічного простору та містобудування.

Після проведення ретельного інтегративного аналізу були виокремлені фундаментальні положення, які описують соціопсихологічний вимір в архітектурі житлових просторів міських середовищ. На основі отриманих даних охарактеризовано концептуальні основи соціопсихологічної теорії архітектури.

Таким чином, дане дослідження концентрується на необхідності формування основ соціально-орієнтованої архітектурної практики, що відображає сучасні людські потреби в контексті стрімких соціальних змін та еволюції просторово-культурного середовища.

Ключові слова: житлова архітектура; соціопсихологічний комфорт; комфорт житлового середовища; наукові теорії урбанізму; стале житлове середовище.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де швидкі темпи урбанізації та глобалізації впливають на кожен аспект життя людини, виникає відчутна потреба у глибокому розумінні соціально-психологічних факторів, які формують

житлову архітектуру. Однак, незважаючи на значимість цих аспектів, в практиці інтенсивної забудови міської тканини часто приділяється недостатньо уваги впливу психологічного комфорту та соціальних потреб на формування житлових просторів.

Аналіз останніх джерел та публікацій торкається наукового аналізу літератури, де висвітлені взаємозв'язки між житловою архітектурою та соціопсихологією мешканців. Тенденції уваги демонструють широкий спектр інтересів, від теоретичного обґрунтування аспектів психологічного впливу міського простору до практичного застосування діагностичних інструментів для аналізу його ефективності. Сучасні дослідження відповідають на виклики глобалізації та швидких соціальних змін, запропонували нові моделі міського простору, які фокусуються на гнучкості, мінливості та відкритості до еволюції.

Наукові роботи, огляд яких представлений у статті, охоплюють різноманітні аспекти взаємозв'язку: від використання кольору та форми в архітектурі, що впливають на емоційний стан людей, до важливості інтеграції природних елементів у містобудування, необхідності створення зон для відпочинку та розваг. В контексті проаналізованих джерел, численні студії розглядають психологічний аспект архітектури через призму впливу на ідентичність, особистісний розвиток та загальне відчуття безпеки і приналежності у міському контексті. Також вони висвітлюють можливості, які відчиняються перед архітекторами та містобудівниками у зв'язку з розвитком "розумних міст" і технологій, які дозволяють збирати великі обсяги даних про поведінкові патерни мешканців, щоб в подальшому більш точно прогнозувати та задовольняти їхні потреби.

Серед фахівців роботи яких були проаналізовані в даному дослідженні можна виділити **П. Шумахер (Patrick Schumacher), Ян Гел (Jan Gehl), Еліс Россі (Alice Rawsthorn), Майкл Батті (Michael Batty), Тім Беатлі (Tim Beatley) та інші.**

Головною проблематикою досліджень даного типу є відсутність уніфікованої, інтердисциплінарної методології, яка б дозволяла аналізувати архітектурні та урбаністичні проекти через призму їх соціально-психологічної ефективності. Існуючі підходи часто фокусуються на одному аспекті, наприклад, економічної вигоди, ігноруючи комплексну багатогранність людського досвіду в контексті просторового дизайну.

Проблематика розглядається через призму недостатньої інтеграції міждисциплінарних підходів, які б з'єднували в собі знання з архітектури, соціології, урбаністики, психології, та політології для цілісного аналізу та проектування житлових об'єктів. Саме тому актуальним залишається питання розробки теоретичних засад, які б забезпечували соціопсихологічну

відповідність житлових архітектурних рішень еволюційним вимогам сучасної людини та її потребам у комфорті, безпеці та естетиці.

Мета статті полягає в виділенні ключових положень та закономірностей, що існують в сучасних архітектурно-містобудівних теоріях.

Для досягнення зазначеної мети у статті виділено такі **основні завдання**:

1. Систематизація та критичний аналіз 15 наукових теорій, які стосуються соціопсихологічного аспекту архітектури та урбанізму;
2. Визначення основних закономірностей, на яких побудовані досліджувані теорії;
3. Об'єднання різноманітних дисциплінарних перспектив (архітектури, урбанізму, соціології, психології) у єдиний теоретичний фреймворк для всебічного вивчення взаємозв'язків, які впливають на архітектурну організацію житлового середовища людини.

Ці завдання дозволять виявити взаємозв'язки та закономірності в наукових теоріях архітектури та урбанізму, теоретичних підходах та сприяти їх застосуванню в процесі створення нових більш гармонійних житлових просторів.

Об'єктом дослідження виступають 15 наукових теорій з сфери архітектури та містобудування, які створені або набули загального поширення в науковій літературі в 21 ст.

Предметом дослідження визначено взаємозв'язки між соціопсихологічними аспектами життєдіяльності людини, які мають безпосередній вплив на формування житлового середовища.

Серед **методів дослідження** даної статті використано науковий огляд академічної літератури, включно з науковими статтями, книгами, тезами конференцій, дисертаціями та іншими науковими публікаціями. Цей етап передбачає ідентифікацію та вибірку релевантних джерел, що зосереджені на архітектурі, соціології, психології, урбаністиці та політології з акцентом на житлове середовище та його соціопсихологічні аспекти.

Іншою віхою даного дослідження є використання методу критичного аналізу - виділити основні тенденції та взаємозв'язки, групування отриманих даних за визначеними тематичними категоріями, що дозволить виділити ключові аспекти житлової архітектури та їх вплив на соціальні та психологічні характеристики людини.

Основна частина.

На сучасному етапі розвитку суспільства житлове середовище набуває нових характеристик та функцій, що впливають на соціальну інтеракцію та психологічний стан людини. Значний вплив на ці зміни має інтенсифікація

процесів урбанізації, прискорення інформаційних потоків та посилення мобільності як фізичної, так і соціальної. У цьому контексті актуалізується роль архітектури, яка повинна відповідати на сучасні виклики соціуму, забезпечуючи не тільки функціональність, але й комфорт, естетичну привабливість та психоемоційну відповідність вимогам сучасної людини.

Серед останніх розробок у галузі архітектури та урбаністики зростає усвідомлення необхідності врахування соціально-психологічних вимірів, які традиційно ігнорувалися на користь економічної ефективності та технологічної оптимізації простору. Цим самим виникають нові підходи до планування житлових зон, де основним критерієм виходить задоволення потреб мешканців у взаємодії, особистісному просторі та загальному благополуччі.

З огляду на визначені проблеми та виокремлені завдання, основа дослідження має зосередитися на аналізі та критичному перегляді десяти наукових теорій, що представляють різні погляди на функціонування та розвиток житлової архітектури з точки зору соціальної і психологічної адаптації.

1. Соціопсихологічні аспекти наукових досліджень в архітектурних теоріях

В теорії «**Мови шаблонів**» К. Александера [1] ключовою ідеєю є формування адаптивного житлового простору, що змінюється залежно від потреб кожного мешканця. В своїй праці «*The Timeless Way of Building*» [2] К. Александер виділяє принципи теорії «мови шаблонів» в архітектурі, де шаблоном є набір правил проектування, яке концептуалізує архітектурне та міське дизайн-проектування через повторювані взірці, які можна комбінувати для створення корисних і естетично приємних просторів. Автор доводить існування зв'язку між масштабом простору та людською діяльністю. Певні шаблони теорії К. Александера рекомендують оптимальні розміри для просторів згідно з їх призначенням - наприклад, велику залу для зібрань громади або більш інтимний простір для читання, місцем прийому їжі тощо.

Багато шаблонів автора демонструють існування стійких зв'язків між емоційним благополуччям та сенсорним досвідом: архітектура та дизайн повинні підтримувати позитивні сенсорні враження через кольори, матеріали та елементи природи, що витікає у формуванні емоційної відповідності, спокою, і зменшення стресу.

В теорії шаблонів К. Александер доводить, що проектування житлових просторів з урахуванням можливості їх адаптації під різноманітні потреби і обставини життя користувачів сприяє захисту психологічного комфорту й пов'язаності зі своїм домом упродовж тривалих періодів часу. Тобто існують закономірності між просторовою гнучкістю та адаптивністю середовища.

Теорія «**Зеленої архітектури**» в контексті громадського руху Living Building Challenge, заснованого Джейсоном Ф. МакЛенноном, є однією з найамбітніших сертифікаційних програм для стійкого будівництва. Дана теорія є продовженням праць Юхані Паласмаа [3] і Норберг-Шульца, які розвивали **теорію біохілінгу** в архітектурі. Програма Дж. Ф. МакЛеннона ставить за мету виходити за рамки існуючих стандартів "зелених" будинків, прагнучи до створення "живих" будівель, які позитивно взаємодіють з навколишнім середовищем та людьми [4]. Автор доводить, що існує стійкий *взаємозв'язок між сприйняттям естетики архітектури та її спорідненістю з місцевою екосистемою*. Проекти повинні підкреслювати глибокий зв'язок між будівлями та ландшафтом, де вони розташовані. Краєвид, місцеві матеріали та екосистеми повинні бути інтегровані у проєкт так, щоб зменшити вплив на середовище і посилити біорізноманіття. Саме ці проєкти будуть найбільш комфортними людям які там перебувають.

Опираючись на наукові дослідження з медицини та інших наукових сфер в роботах Дж. Ф. МакЛеннон продемонстровано, що *контакт із природою поліпшує ментальне та фізичне здоров'я людей*. Архітектура, яка імітує або інтегрує природні елементи, може заохочувати більш активний спосіб життя та забезпечувати відчуття спокою та релаксації. Також автор обґрунтовує, що "жива" будівля повинна бути в стані адаптуватися до змінюваного середовища і її ефективність слід регулярно переглядати та оптимізувати. Дане *положення зворотнього зв'язку і адаптації*, слід розуміти в контексті динамічної архітектури, яка повинна змінюватись відповідно до викликів часу незважаючи на всі стереотипи відносної сталості архітектури в часовому вимірі. Посилаючись на наукові обґрунтування теорії архітектурної біофілії автор демонструє, що *рівень комфорту інтер'єрних рішень прямопропорційний рівню інтерпретації природного контексту та передачі його циклічності*, шляхом використання природного освітлення, вентиляції тощо.

Теорія "**Третього місця**" Рея Олденбурга стала одним із ключових концептів у розумінні соціальних взаємодій у міському контексті [5]. "Третє місце" - це інформальні громадські простори, які є важливими для соціальної взаємодії поза домом (перше місце) та роботою (друге місце). Дана теорія на початку XXI ст. мала вагомий вплив на розвиток низки теоретиків урбанізму та архітектури сьогодення висвітлюючи багато принципів людиноцентризму. Однією з ключових закономірностей даної теорії є існування взаємозв'язку між легкістю доступу та частотою візитів до «третьох місць». Це означає, що вони мають бути розташовані недалеко від місця проживання людей та мати довгі години роботи, що сприяє частим візитам. Забезпечення доступності й відкритості таких місць створює зв'язок *між їх розташуванням і можливістю*

постійного збільшення соціальної взаємодії. Також соціальна взаємодія залежить від відсутності соціальних бар'єрів в громадських місцях, які повинні відображати плоску ієрархію та дух рівності. Тобто, треті місця повинні бути демократичними, і в них всі відвідувачі мають почуватися рівними, незалежно від їхнього соціального статусу чи професії. Також в своїх дослідженнях Рей Олденбург вказує на роль розмови, як первинної та основної діяльності в третіх місцях та доводить, що вільний обмін ідеями сприяє закладанню міцних соціальних зв'язків. Автором виділяється фактична відсутність комунікаційних зв'язків серед жителів багатоквартирних житлових будинків, зокрема в контексті сусідських відносин початку 21 ст., які могли б зміцнюватися за наявності "третьох місць".

Однією з наукових теорій, що мають вплив на науку та практику 21 ст є **«Теорія Переходу»** (Transition Design) спрямована на те, щоб зробити архітектуру інструментом соціальних змін з метою сприяння плавному переходу до більш стійких та гармонійних форм проживання. **Террі Айрвін, Камерон Тонкінвайз та Гіллі Янгжунгма Чунг [6]** проводять наукові визнання того, що *маленькі локальні зміни можуть мати великий вплив на більші системи через каскадні ефекти. В межах дослідження наукових пунктів даної теорії обґрунтовано закономірність, створення гнучкого та стійкого житлового середовища потребує поєднання знань з різних сфер науки, таких як екологія, соціологія, психологія та економіка.*

Універсальність даної теорії в контексті минулого та майбутнього досвіду архітектурного проєктування висвітлена через призму положень історичної перспективи – планування змін, що враховують можливі майбутні сценарії розвитку середовища, можливо лише через аналіз минулого контексту. Важливо, яким чином суспільство дійшло до поточних житлових моделей даного ареалу. Адже минулий досвід будівництва житлової архітектури співвідноситься з теперішнім, рівно настільки, як теперішній з майбутнім.

Перехід від «Фордизму» до «Постфордизму» в соціальних та наукових поглядах 21 ст., яким притаманні ідеї спеціалізації, цифрової праці та гнучкої глобалізації отримав своє відображення в поширенні нових наукових підходів формування житла. **Теорія Параметризму**, висвітлена П. Шумахером в маніфестах «Автопоез архітектури» [7], «Нова програма для архітектури у 2012 році» [8] розвиває ідеї параметричної семіології, де окремі характеристики якості житлової чи громадської архітектури можуть бути забезпечені на основі використання алгоритмів, які формують комплексні та контекстуально відповідні архітектурні форми. Теорія параметризму, базується на ідеї, що дизайн можна структурувати навколо змінних, які взаємодіють між собою за певними закономірностями.

Однією з головних наукових закономірностей на які опирається теорія параметризму є існування *прямого взаємозв'язку між контекстуальною відповідністю архітектури та даними про середовище та користувачів*: параметрична архітектура може бути оптимізована для максимальної відповідності до кліматичних, соціальних та культурних вимог завдяки здатності програмного забезпечення репондувати на велику кількість даних з різних сфер. Іншою закономірністю яка висвітлена в даній теорії є *прямопропорційна залежність між гнучкістю форм і функцій та кількості входних параметрів*. Тобто зі збільшення кількості параметрів про потенційних жителів, їх соціокультурних характеристик, що вводиться в модель, збільшується гнучкість та різноманіття форм, які можуть бути згенеровані. Також П. Шумахер обґрунтовує, що *залежність між формою та функцією визначається системою параметрів, які стосуються багатьох якісних показників, різноманітних вподобань та поведінкових характеристик соціуму*. Функціональність простору змінюється у відповідності до змін у параметричній моделі, де кожен параметр впливає на кінцеві характеристики і використання простору.

Теорія **критичного регіоналізму** запропонована Кеннетом Фреймптоном, прагне протистояти негативним проявам глобалізації у сфері архітектури, яка часто призводить до втрати культурної ідентичності та місцевої самобутності [9]. На заперечення "міжнародного стилю", що зводить архітектурні форми до універсалізму, Фреймптон виступає за індивідуальний підхід, який бере до уваги особливості кожної місцевості. Автор проводить румінування над тим, як *фізичне середовище впливає на поведінку людей і навпаки – як людські потреби впливають на формування простору*. Іншою значною закономірністю яка представлена в теорії критичного регіоналізму є *прямопропорційність між уважністю до місцевих умов та культурною значущістю архітектури*: чим посиленіше включення індивідуальних географічних та культурних параметрів регіону, тим вища культурна ідентичність і сприйняття автентичності архітектурного проєкту.

Використавши мультидисциплінарні підходи до дослідження впливу простору на людину К. Фреймптон демонструє пряму залежність між рівнем сенсорного досвіду та емоційним впливом: *чим більша увага приділяється сенсорній насиченості та відчуттю простору (запахи, текстури, звуки), тим сильніше архітектура може впливати на емоційний стан та добробут людей*. Іншою віхою, яку розвиває дана теорія є проблеми *автентичності у архітектурі, яку на думку автора слід передавати через символіку та натяки на історичні та культурні мотиви, які мають значення для місцевої спільноти*.

В найширшому сенсі, критичний регіоналізм можна бачити як відповідь на виклики модерності, яка вимагає чутливого та осмисленого підходу до

архітектури та її ролі в сучасному світі. Цей підхід підтримує ідею, що архітектура має велике значення і потужний вплив на формування культурного ландшафту, і має застосовуватися у свідомому та відповідальному способі.

Теорія маленьких будинків або Tiny House Movement заснована на ідеї проживання в малогабаритних будинках, що може призвести до більш простого, менш ресурсоємного і більш комфортного стилю життя. Маленькі будинки відзначаються ефективним використанням простору, часто менше ніж 500 квадратних футів (близько 46 квадратних метрів), і зазвичай включають в себе простори, що виконують кілька функцій. Теорія маленьких будинків відповідає суспільним перевагам до більш стійкого і свідомого способу життя. Вона викликала інтерес не тільки серед архітекторів і будівельників, але й серед соціологів, екологів та економістів, які вивчають її вплив на соціальні норми, житлову політику та екологічні системи. Прибічники даної теорії, такі як Джей Шафер, не тільки пропагують принципи Tiny House Movement через свої проєкти та публікації, але й продовжують діалог через робочі групи, навчальні курси та активізм, спрямований на зміну житлових кодексів та цінностей у суспільстві [10].

У контексті цієї теорії можна окреслити наступні цікаві наукові взаємозв'язки: *існування прямої залежності між розміром житла і величиною екологічного сліду*, тобто менші будинки займають менше місця та використовують менше ресурсів, що призводить до зменшення впливу на навколишнє середовище. Відповідно до цього, автори доводять, що *мінімізація особистих речей покращує загальну якість життя*, адже власники маленьких будинків зазвичай відчувають більше задоволення від свого обмеженого, але менш захищеного простору. Тобто *площа не є єдиним чи визначальним чинником, що впливає на рівень задоволення проживання мешканців*. Наприклад *зменшення площі проживання підвищує інтенсивність взаємовідносин між людьми*: часто у більш компактному просторі з'являється більше можливостей для спілкування та близькості між мешканцями. Проте дане твердження не слід сприймати як догму, адже також доведено, що для комфортного проживання кожна людина повинна мати власний особистий простір. Дана теорія маленьких будинків (Tiny House Movement) посиляється на філософію проживання в малому просторі, яка спрямована на спрощення життя, економію ресурсів і простий спосіб життя, як реакційну відповідь на необгрунтоване використання простору та ресурсів окремими домовласниками, яке не приносить вагомих покращень в якості життя.

2. Соціопсихологічний феномен в наукових теоріях урбанізму

Рефлексії урбаністики на загострення екологічних, соціальних, транспортних проблем міських середовищ, які посилюються в останні десятиліття

стали причиною пошуку якісно нових людиноцентричних теорій при формуванні житлового середовища.

Однією з найбільш популярних теорій кінця 20 початку 21 ст. є теорія змішаного використання просторів (**Mixed-Use Development Theory**) Яна Гейла (**Jan Gehl**), який серед інших, сприяв популяризації концепції такого містобудування, де житлові, комерційні, культурні та рекреаційні приміщення інтегровані для підтримки жвавих, безпечних та здорових громад. Серед основних взаємозв'язків між архітектурно-планувальними рішеннями та соціопсихологічними показниками комфорту мешканців є *пряма залежність між змішаним використанням простору в сельбищній зоні міст та пішохідною активністю*: інтеграція різноманітних функцій у районі сприяє зростанню пішохідного трафіку та використанню громадського простору. Також *різноманітність та доступність місцевих послуг в прибудинкових просторах підвищує соціальну взаємодію в межах даних ареалів*.

В межах даної теорії автор виділяє ряд взаємозв'язків, що існують між змішаним використанням простору та психологічним стресом: *зі зменшенням відстані між місцями роботи, проживання і відпочинку знижується стрес, пов'язаний з довгими поїздками і відсутністю вільного часу. Також знижується потреба в використанні автомобілів, що знижує загальний показник міського трафік [11]*

Резонанс теорії змішаного використання простору став причиною розвитку ряду теорій, що розвивають підходи до підвищення ефективності міста й покращення якості життя його мешканців за рахунок ефективного використання землі, створення жвавих громадських просторів, зменшення залежності від автомобілів тощо.

Однією з таких теорій є **теорія компактних міст (Compact City Theory)** Пітера Калторпа (**Peter Calthorpe**) і Майкла Батті (**Michael Batty**), що зосереджується на створенні щільно забудованих міських середовищ, які забезпечують близьке розташування житла, робочих місць, послуг та зон відпочинку. Науковці розглядають компактні міста, як альтернативу субурбанізації і зростанню "міст-спалень", які часто призводять до величезних транспортних проблем, екологічної деградації та соціальної ізоляції. П. Калторп пропагує концепції "on transit-oriented development" (TOD), яка підкреслює важливість розташування та розвитку міської забудови поруч із вузлами громадського транспорту. Майкл Батті розширив цей підхід, досліджуючи вплив нових технологій і комп'ютерного моделювання на планування міст і аналіз міської системи як складної і адаптивної мережі. Враховуючи можливий критичний відгук, щодо підвищення щільності забудови, автори через свої дослідження доводять, що при ґрунтовному аналізі міського контексту,

екологічного стану та можливостей розвитку окремого міського простору збільшення щільності забудови не лише вирішить наявні транспортні, екологічні та соціальні проблеми, але і покращить показники комфорту для мешканців досліджуваних районів міста.

П. Калторп у своїй праці «Наступні Американські Метрополії: екологія, громади та американська мрія» [12] доводить прямопропорційну залежність між щільністю населення та частотою громадських комунікацій. Тобто, при збільшенні щільності населення стимулюються процеси соціальної взаємодії та утворення громадських зв'язків (прикладом таких зв'язків автор наводить середмістя країн середньої Азії, Турції тощо). В своїх працях автори спростовують твердження про залежність між щільністю забудови та рівнем злочинності. Тобто безпека житлового середовища безперечно залежить від ряду архітектурних та містобудівних рішень, проте рівень щільності забудови не має прямого впливу на показники рівня злочинності. В межах даної теорії наводяться ряд взаємозв'язків, які існують між щільністю забудови та комфортом та приватністю мешканців з однієї сторони, та величиною публічних просторів з іншої. Пошук балансових значень між цими показниками в процесі забудови міських просторів дозволить підвищити загальний рівень комфорту мешканців, а також рівень озеленення, соціальної взаємодії, балансу загальної вартості землі та ренти даної території.

В ході пошуку теорій міського дизайну останнього десятиліття наукові праці зосереджуються на пошуку інтегральних взаємодій між архітектурою та параметрами якості її використання. Однією з таких теорій є **соціальне відновлення урбанізму** Kevin Thwaites, Alice Mathers, Ian Simkins [13].

Автори даної теорії в своїх працях розвивають концепцію існування фундаментального рівня міського простору, на якому відбуваються взаємодії між міськими формами та соціальним розвитком людини. Дана теорія розвиває попередні дослідження Кевіна Лінча, де вперше охарактеризовано термін «психологія місця» - комплексний параметр соціопсихологічних характеристик людини в певному просторі. Аналізуючи широкий спектр досліджень різних дисциплін, К. Твайтер доводить існування цілої ієрархії «ареалів життя особистості», в залежності від яких відбувається зміна параметрів самовираження та поведінки. Розрахунковим центром даних ареалів є житловий «юніт», а межові простори кожного наступного рівня розглядаються, як зони особливої уваги.

Основним завдання архітекторів та урбаністів при розробці проектів освоєння нових ареалів та модернізації існуючих є необхідність створення міських просторів, що підтримують соціальні взаємодії, сприяють сильній спільності, та здатних до відновлення після соціальних та екологічних криз.

Автори даної теорії підтверджують наявність залежності між розміром і дизайном вуличних просторів та рівнем соціальної взаємодії - грамотне проектування міських просторів, вулиць та площ може поліпшити соціальні зв'язки серед населення. Також важливим є в межах житлового простору забезпечити *доступність місць для спільної діяльності, що підвищує показники соціальної когезією*: Надання просторів для спільних занять, таких як громадські сади, спортивні майданчики та загальні зони коридорів та холів житлових будинків покращують соціальну єдність і здоров'я громади загалом.

В контексті сьогодення України в умовах повномасштабної російської агресії К. Твайтер в своїх роботах демонструє *стійку залежність між щільною забудовою та спроможністю громади відновлюватися після надзвичайних подій*: Коли люди ближчі один до одного, вони швидше мобілізуються для взаємодопомоги у випадку кризи. Проте дана залежність існує лише при високому рівні соціальних комунікацій між жителями громади.

Серед низки теорій, що були сформовані вкінці 20 ст, як теорії архітектури проте отримали ширший контекст розвитку в 21 ст. у сферу містобудування можна виділити теорію **Контекстуальної архітектури місця** Крістіана Норберга-Шульца, який зробив значний внесок у розуміння значення місця у архітектурі через його концепцію "Genius Loci", та Кена Фрэмптона, який розробив концепцію "критичного регіоналізму". Дана теорія архітектури формує постулати створення будівлі та просторів, що гармонійно вписуються у своє навколишнє середовище, реагуючи на культурні, історичні, соціальні та природні аспекти місцевості. Цей підхід визнає значення місця та намагається підтримати індивідуальність кожного району, замість створення уніформованих, ізольованих архітектурних рішень. в 2000р дана теорія отримала світове поширення через практичне застосування та публікації в пресі архітекторів Н. Фостера [14], Рензо Піано (Renzo Piano), **Стівена Холла** (Steven Holl) та інших.

Згідно теорії контекстуальної архітектури місця *пряма залежність між суспільними тенденціями та процесами*, що існують в суспільстві та адаптивністю простору, тобто проекти, що враховують зміни суспільних потреб, можуть бути більш адаптивні та довговічні. На противагу теорії компактних міст автори даної теорії вказують на потребу обережного збільшення щільності забудови, адже *при підвищенні щільності забудови підвищується ризик знищення історичного та культурного шару міста*, як в площині архітектури, так і на соціоментальному рівні. В даній теорії обґрунтовуються взаємозв'язки, що існують між інтегрованим плануванням та створенням пристосованих просторів для різних видів діяльності: *планування, яке враховує різноманітні потреби жителів, сприяє створенню більш динамічної та функціональної тканини житлового середовища*. Також автори даної теорії визначають *залежність між*

рівнем громадської участі у процесі планування та задоволення потреб місцевих мешканців, адже проекти, що розвиваються з активною участю громади, часто більше відповідають місцевим потребам і забезпечують вищу прийнятність з боку мешканців.

Теорія Digital Urbanism (Цифрове містобудування) – це підхід до планування та розробки міст, який інтегрує цифрові технології для збільшення ефективності міських послуг, залучення громадян та підвищення якості життя в міському середовищі. Цей напрямок включає в собі впровадження таких технологій як "розумні" датчики, Big Data, Internet of Things (IoT), штучний інтелект (AI), блокчейн, та інших інновацій, які дозволяють здобути глибший аналіз і керування міськими процесами та інфраструктурою. Одним із видатних теоретиків та практиків у цій галузі є Карло Ратті [15], який разом із своєю командою досліджує, як технології змінюють спосіб, яким ми розуміємо, проєктуємо та взаємодіємо з містами. Автор доводить, що зі збільшенням кількості даних, що стосуються якісних показників соціоментальних характеристик місцевих жителів, підвищується рівень адаптивності проєктних рішень до потреб жителів. Проте, можливості для створення Big Data (бази даних) можливе шляхом підвищення рівня цифрової грамотності населення, що в свою чергу підвищує ефективність використання цифрових урбаністичних рішень. Тобто, *успішність реалізації проєктів цифрового урбанізму має пряму залежність з масовістю використання цифрових технологій жителями міста.*

В своїх наукових працях К. Ратті доводить важливість використання відкритих баз даних для діджиталізації містобудівних рішень. *Доступність відкритих даних може стимулювати на розробку нових старпатів та часткове саморегулювання містобудівних параметрів комфортного середовища та створення тенденцій та колективних запитів на покращення житлового середовища.*

Серед сучасних теорій урбанізму існує низка теорій, що вирізняються своєю експериментальністю, гнучкістю та залученням громадськості. Так **Теорія Тактичного містобудування** (Tactical Urbanism) Майка Літона (Mike Lydon) і Ентоні Гарсії (Anthony Garcia) [16] доводить раціональність використання тимчасових, швидко впроваджуваних, масштабованих та в основному недорогих урбаністичних інтервенцій з метою подальшого сприяння довгостроковим змінам у міському середовищі. Серед взаємозв'язків, що існують між соціопсихологічними показниками комфорту населення та архітектурно-просторовими характеристиками житлового середовища в автори даній теорії виділяють *обернену залежність між радикальними змінами міського простору і тривалістю існування соціальних структур.* Доведено, що занадто

різкі зміни можуть викликати спротив у мешканців і підривати характер існуючих спільнот, тому саме точкові жита окреслені в даній теорії Е. Гарсія вказує, що *збільшення малих втручань призводять до підвищення використання громадських просторів* та підвищують загальні показники соціальної активності.

Теорія Нового урбанізму (New Urbanism) — теорія містобудування, яка виникла у Сполучених Штатах у кінці 20-го століття із метою реагувати на спред (розповсюдження міст) та автодоміновані містобудівні практики. Андрес Дуані [17] та Елізабет Плейтер-Зиберк, архітектори і планувальники, були серед лідерів цього руху і співзасновників його основних принципів, які ставлять за мету відновлення ідеалів традиційного містобудування, які були витіснені масовим розплануванням передмість і дорожньо-транспортними системами другої половини 20 століття. Основні постулати даної теорії зосереджені на відновленні відчутті громади, створенні більш здорових міських умов проживання та стимулювання громадської діяльності.

А. Дуані в своїх роботах доводить *прямопропорційну залежність між відстанями до місць задоволення потреб та загальному рівню якості життя*: Коротші відстані до магазинів та служб підвищують загальне задоволення та якість життя. Також автори розвивають тезу про потребу *формування "Комплексних коридорів", які впливають та вартість нерухомості та показників комфорту*: забудова, орієнтована на громадський транспорт і змішане використання землі, зазвичай веде до підвищення вартості нерухомості. При створенні зелених коридорів, які інтегровані в інші функції вулиці показники використання даних об'єктів пріоритетно вищі ніж соціально-побутових та торговельних об'єктів, що розташовані в інших зонах міста. Автори даної теорії обґрунтовують потребу *створення доступного житла для всіх верств населення, яке впливає на соціальну інтеграцію та різноманіття жителів даних ареалів*.

Серед революційних наукових праць та теорій, що досліджуються дані процеси можна виділити **Теорію інтегрального урбанізму** Н. Елліна [18]. Відкидаючи експансіативний розвиток міста та сітчастої моделі структури міського планування, Н. Еллін доводить існування структури взаємозв'язків, які можна описати, як мережу мультиплікативних потоків, де зосереджені симбіоз архітектури, планування, людських потреб, екології та ландшафту. В сукупності, ці ознаки демонструють перехід від розмежування окремих об'єктів та їх функцій до інтегральних багатофакторних характеристик архітектури місця, яке або знаходиться в потоці і має більш високі критерії гармонізації та ефективності функціонування, або існує поза ним, та опосередковано бере участь в життєвому циклі міста. Серед інноваційних взаємозв'язків які розвиває дана теорія це

існування зв'язку між *рівнем розвитку велоінфраструктури міст та загальними показниками рівня здоров'я їх мешканців*.

Також автори даної теорії вказують на те, що міські сади та інші елементи урбаністичного озеленення не можуть замінити природніх зелених ареалів, або ареалів наближених до природніх. *Наявність та безбар'єрний доступ до природних елементів (водойми, парки) для міських мешканців підвищує їхнє психологічне самопочуття*. Іншою важливою віхою, що *підвищує психологічний комфорт мешканців є залучення мистецтва та культури в міській контекст*. Новаторські підходи теорії інтегрального урбанізму, демонструє нелінійні процеси міста та методи, завдяки яким можна покращити житлове середовище 21 ст.

Висновки: Актуальність тематики соціопсихологічного феномену у сфері житлової архітектури та містобудування дедалі зростає у зв'язку з необхідністю адаптації міського простору до змінних умов сучасного життя. У даній статті проведено аналіз п'ятнадцяти сучасних наукових теорій, кожна з яких вносить вагомий внесок у розуміння зв'язків між архітектурною формою та психологічними та соціальними явищами в житті міських жителів.

Основні положення дослідження підкреслюють необхідність інтеграції міждисциплінарних підходів, які б сприяли розробці засад житлової архітектури з урахуванням соціопсихологічних змінних. Аналіз показав, що соціальні взаємодії, психоемоційний стан та більш широка громадська участь в процесі творення міської тканини можуть бути покращені через обдумане архітектурне планування.

Неодноразово виявлені прямопропорційні зв'язки між такими факторами, як наявність публічних зелених просторів, мультифункціональність міського середовища, інтеграція транспортних систем та розвиток відкритого містобудівного діалогу, і психологічним комфортом та соціальною активністю мешканців. Водночас, обернено пропорційна залежність була виявлена між щільністю автомобільного трафіку та комфортними умовами для пішоходів і велосипедистів, між ступенем забудови і наявністю відкритих, вентильованих просторів тощо.

Висновок даного дослідження виходить за рамки простого констатування взаємозв'язків та формулює основу для практичного застосування ідентифікованих принципів у архітектурному плануванні. Презентовані теорії та моделі слугують підставою для розробки інноваційної платформи у створенні житлового середовища, що сприятиме соціальній взаємодії, психологічному благополуччю та кращому розумінню динаміки міських громад. Виявлено, що архітектурний простір не просто впливає на добробут людей, але й може стати

каталізатором соціальних змін або навпаки — викликати виключення та ізоляцію, особливо в контексті соціально-вразливих груп населення.

Враховання індивідуальних і колективних потреб вже сьогодні може сприяти формуванню взаємопов'язаного, взаємопідтримуючого та гармонійного середовища, яке дотримується принципів стійкості, інклюзивності та естетичної цілісності. Місто як екосистема піддається постійній еволюції, і в цьому процесі врахування соціопсихологічних потреб стає не просто вимогами, а елементами базової структури існуючої житлової архітектури.

Список джерел

1. Alexander C. *The Nature of Order, Book 1: The Phenomenon of Life*. Berkeley, California: Center for Environmental Structure, 2001. P. 27-31.
2. Alexander C. *The Timeless Way of Building*. New York: Oxford University Press, 1979. 345 p.
3. Pallasmaa J. *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. London: John Wiley & Sons, 1996. pp.35-45
4. McLennan J.F. *Creating Biophilic Buildings*. Bainbridge Island, WA: Ecotone Publishing, 2017. pp.15-18
5. Oldenburg Ray. *Celebrating the Third Place: Inspiring Stories about the "Great Good Places" at the Heart of Our Communities*. New York: Marlowe & Company, 2000. pp. 112-114
6. Irwin T., Kossoff G., Tonkinwise C., & Scupelli P. "Transition Design: A Proposal for a New Area of Design Practice, Study, and Research." *Design and Culture*, 7(2), 2015. pp. 229-246.
7. Schumacher P. "Parametricism: A New Global Style for Architecture and Urban Design." *Archit Design*, 79, 2009. pp.14-23.
8. Schumacher P. (2009). Parametricism: A New Global Style for Architecture and Urban Design. *Architectural Design*, 79: pp. 38-40. <https://doi.org/10.1002/ad.912>.
9. Giamarellos S. (2022). *Resisting Postmodern Architecture: Critical Regionalism before Globalisation*. London: UCL Press. 29. DOI: <https://doi.org/10.14324/111.9781800081338>.
10. Shearer H. et al. (2018). 'Planning for tiny houses'. *Australian Planner*, 55(3–4): pp. 147–156. <https://doi.org/10.1080/07293682.2019.1632358>.
11. Gehl J. & Svarre B. (2013). *How To Study Public Life*. Washington, DC: Island Press. pp. 25-28 <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-525-0>.
12. Calthorpe P. (1993). *The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream*. pp.161-169

13. Thwaites K., Mathers A., & Simkins I. (2013). *Socially Restorative Urbanism: The theory, process and practice of Experiemics* (1st ed.). Routledge. pp. 72-73. <https://doi.org/10.4324/9780203467497>.
14. Foster N. (1999). 'The architecture of eco-tech: a manifesto for the environment and a new millennium.' *The Architectural Review*, 205(1223): pp. 76-81.
15. Ratti C. & Townsend A. (2011). *The Social Nexus*. *Scientific American*, 305(3): pp. 42-48. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0911-42>.
16. Garcia A. & Lydon M. (2015). *Tactical Urbanism: Towards an Evolutionary Cities Approach?* *Urban Research & Practice*, 8(3): pp. 258-278. <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-567-0>.
17. Duany A. & Talen E. (2002). 'Landscape Urbanism: A Delicacy for the Rich'. *Urban Design International*, 7(3): pp. 135-144. <https://doi.org/10.1057/palgrave.udi.9000067>.
18. Ellin N. (2006). *Integral Urbanism* (1st ed.). Routledge. pp. 91-96 <https://doi.org/10.4324/9780203956854>.

References

1. Alexander, C. (2001). [The Nature of Order](#), *Book 1: The Phenomenon of Life*, Center for Environmental Structure, Berkeley, California, pp. 27-31. (in English).
2. Alexander, C. (1979). [The Timeless Way of Building](#), Oxford University Press, New York, 345 p. (in English).
3. Pallasmaa, J. (1996). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. London: John Wiley & Sons, 35-45. (in English).
4. McLennan, J.F. (2017). *Creating Biophilic Buildings*. Bainbridge Island, WA: Ecotone Publishing, 15-18 (in English).
5. Oldenburg, Ray (2000). *Celebrating the Third Place: Inspiring Stories about the "Great Good Places" at the Heart of Our Communities*. New York: Marlowe & Company, 112-114 [ISBN 978-1-56924-612-2](#) (in English).
6. Irwin, T., Kossoff, G., Tonkinwise, C., & Scupelli, P. (2015). "Transition Design: A Proposal for a New Area of Design Practice, Study, and Research." *Design and Culture*, 7(2), 229-246 (in English).
7. Schumacher, P. (2009), *Parametricism: A New Global Style for Architecture and Urban Design*. *Archit Design*, 79: 14-23. <https://doi.org/10.1002/ad.912> (in English).
8. Schumacher, P. (2009), *Parametricism: A New Global Style for Architecture and Urban Design*. *Archit Design*, 79: 38-40. <https://doi.org/10.1002/ad.912> (in English).
9. Giamarelos, S. (2022). *Resisting Postmodern Architecture: Critical Regionalism before Globalisation*. London: UCL, Press, 29 DOI: <https://doi.org/10.14324/111.9781800081338> (in English).

10. Shearer, H. et al. (2018) 'Planning for tiny houses', *Australian Planner*, 55(3–4), pp. 147–156. DOI: <https://doi.org/10.1080/07293682.2019.1632358> (in English).
11. Gehl, J. & Svarre, B. (2013). *How To Study Public Life*. Washington, DC: Island Press. DOI: <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-525-0> (in English).
12. Calthorpe, P. (1993). *The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream*, 161-169 (in English).
13. Thwaites, K., Mathers, A., & Simkins, I. (2013). *Socially Restorative Urbanism: The theory, process and practice of Experiemics* (1st ed.). Routledge, 72-73. <https://doi.org/10.4324/9780203467497> (in English).
14. Foster, N. (1999). 'The architecture of eco-tech: a manifesto for the environment and a new millennium', *The Architectural Review*, 205 (1223), p. 76-81. (in English).
15. Ratti, C. and Townsend, A. (2011). *The Social Nexus*. *Scientific American*, 305(3), 42-48. DOI: <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0911-42> (in English).
16. Garcia, A. and Lydon, M. (2015) *Tactical Urbanism: Towards an Evolutionary Cities Approach?*, *Urban Research & Practice*, 8(3), pp.258-278, DOI: [10.5822/978-1-61091-567-0](https://doi.org/10.5822/978-1-61091-567-0) (in English).
17. Duany, A. and Talen, E. (2002) 'Landscape Urbanism: A Delicacy for the Rich', *Urban Design International*, 7(3), pp. 135-144. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.udi.9000067>. (in English).
18. Ellin, N. (2006). *Integral Urbanism* (1st ed.). Routledge, 91-96. <https://doi.org/10.4324/9780203956854> (in English).

Annotation

Ivan Smadych, PhD in Architecture, Associate Professor of the Department of Architecture and Urban Planning, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

Main principles of the socio-psychological phenomenon in housing architecture research: an overview of scientific theories

This study conducts an analytical review and systematization of modern scientific theories of the 21st century related to various aspects of contemporary housing space development. A detailed analysis of literary sources and academic interests in this field has established that a comprehensive description of the socio-psychological phenomenon in the context of housing architecture requires the integration of positions based on theoretical approaches from architecture, urban planning, psychology, sociology, and political science. The primary focus of scholarly interest is the systemic consideration of key theoretical positions that represent the socio-psychological phenomenon, as well as the explication of scientific models capable of integrating the intangible aspects of the "human dimension" into the research context of architectural space and urban planning.

The aim of the article is to identify key positions and regularities that exist in modern urban-architectural theories. To achieve this goal, the article outlines the following main tasks:

1. Systematization and critical analysis of 15 scientific theories concerning the socio-psychological aspects of architecture and urbanism;
2. Identification of the main regularities on which the researched theories are based;
3. Integration of diverse disciplinary perspectives (architecture, urbanism, sociology, psychology) into a unified theoretical framework for a comprehensive study of the interrelations that influence the architectural organization of the human residential environment. These tasks will allow for the identification of connections and regularities in the scientific theories of architecture and urbanism, theoretical approaches, and facilitate their application in the process of creating more harmonious living spaces. The object of the study are 15 scientific theories in the field of architecture and urban planning, which were either created or have become widely recognized in the scholarly literature in the 21st century.

The subject of the study is the interrelationships between the socio-psychological aspects of human life activity, which directly influence the formation of the residential environment. Among the research methods used in this article is a scientific review of academic literature, including scientific articles, books, conference abstracts, dissertations, and other scholarly publications. This stage involves the identification and selection of relevant sources focused on architecture, sociology, psychology, urbanism, and political science with an emphasis on the residential environment and its socio-psychological aspects.

After conducting an exhaustive integrative analysis, fundamental principles describing the socio-psychological dimension in the architecture of urban residential spaces were highlighted. Based on the obtained data, the conceptual foundations of the socio-psychological theory of architecture were characterized. Thus, this study focuses on the necessity of forming the foundations of socially oriented architectural practice that reflects modern human needs in the context of rapid social changes and the evolution of the spatial-cultural environment.

Keywords: housing architecture; socio-psychological comfort; residential environment comfort; scientific theories of urbanism; sustainable residential environment.